

Let 11 št 1 leto 2018

Sistemiški vidiki vključevanja kulturne dediščine v razvoj

Mag. Zvezda Delak Koželj

DELAK Koželj, Zvezda

Sistemski vidiki vključevanja kulturne dediščine v razvoj
[Elektronski vir] / Zvezda Delak Koželj. - 1. izd. - El. knjiga. -
Ljubljana : Slovensko društvo evalvatorjev, 2018. - (Delovni zvezki
Slovenskega društva evalvatorjev ; letn. 11, št. 1)

Način dostopa (URL): <https://www.sdeval.si/2-uncategorised/630-dz-sde-11-1-sistemski-vidiki-vkljucevanja-kulturne-dediscine-v-razvoj>. -
Bibliografija. - Povzetek

ISBN 978-961-94323-2-7 (pdf) : brezplačno
719(0.034.2)
351.853(0.034.2)

COBISS.SI-ID 293332992

Predlog za citiranje: Delak Koželj Z. Sistemski vidiki vključevanja kulturne dediščine v razvoj.
Delovni zvezki Slovenskega društva evalvatorjev, Let. 11, št. 1 (jan 2018), 19 str.,
<https://www.sdeval.si/2-uncategorised/630-dz-sde-11-1-sistemski-vidiki-vkljucevanja-kulturne-dediscine-v-razvoj>

Sistemske vidike vključevanja kulturne dediščine v razvoj

mag. Zvezda Delak Koželj (Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije in Slovensko društvo evalvatorjev)

Povzetek:

Prispevek predstavi preusmeritev sodobnega koncepta ohranjanja dediščine od sektorskega k medsektorskemu, presečnemu in horizontalnemu ter možnosti njenega vključevanja v programe in projekte. K temu posebej navaja nova *Evropska strategija kulturne dediščine za 21. stoletje* Sveta Evrope, ki spreminja interventno logiko varstva kulturne dediščine iz sektorske ne samo v medsektorsko, ampak v celostno.

Prvi dela prispevka nas seznanijo z novimi vidiki kulturne dediščine in njenega celostnega ohranjanja. V drugem delu se usmerjamo na predstavitev povečanega interesa Evropske unije za kulturno dediščino kot pomembnega razvojnega dejavnika ter na možnosti pridobivanja sredstev za projekte s kulturno dediščinskimi vsebinami. V zaključku povzemamo usmeritve Sveta Evrope za celostno vrednotenje učinkov dediščinske politike.

Ključne besede: Ohranjanje kulturne dediščine; Celostni pristop; Horizontalno upravljanje.

Namen prispevka

Glede na pomembne novosti aktualnega kohezijskega obdobja in dejstva, da je kulturna dediščina v njem še bolj skromno obravnavana kot v preteklem, želimo predvsem predstaviti preusmeritev sodobnega koncepta ohranjanja dediščine k med sektorskem, presečnem in horizontalnem ter možnosti njenega vključevanja v programe in projekte.

K temu posebej navaja nova *Evropska strategija kulturne dediščine za 21. stoletje* Sveta Evrope, ki spreminja interventno logiko varstva kulturne dediščine iz sektorske ne samo v medsektorsko, ampak v celostno: «Koncept kulturne dediščine se je v zadnjih desetletjih pomembno spremenil. Ustaljene razmejitve izginjajo in svoje mesto odstopajo celostnem pristopu. *Strategija* uveljavlja vključujoč pristop v katerem povezuje ne le lokalne, regionalne, nacionalne in evropske ustanove ampak tudi vse dediščinske akterje, vključno strokovnjake, nevladne organizacije, sektor prostovoljcev in civilno družbo. Dediščinska politika zahteva interdisciplinaren pristop, ki išče sinergije» (CoE, 2017).

Slovenija je sodelovala v procesu priprave *Strategije* CoE in imela pomembno vlogo pri operacionalizaciji evalvacijskega pristopa k celostnem ohranjanju dediščine (Radej, Pirkovič, 2017).

Izhodiščna teza

Prispevek sloni na tezi, da je celostno ohranjanje kulturne dediščine uresničljivo le s povezovanjem vertikalno (sektorskih) in horizontalno (presečnih) izpeljanih ukrepov javnih politik, kar kot rečeno tudi sovпада s pomembnimi novostmi na področju programiranja razvoja, ki jih je uvedla Evropska komisija in Svet Evrope v novem obdobju. Tezo bomo v nadaljevanju podrobneje utemeljili.

Dosedanji (vertikalni, sektorski) koncept varstva kulturne dediščine

Veljavni *Zakon o varstvu kulturne dediščine* iz leta 2008 je povzel definicijo kulturne dediščine iz *Faro konvencije* Sveta Evrope: »Dediščina so dobrine, podedovane iz preteklosti, ki jih Slovenke in Slovenci, pripadnice in pripadniki italijanske in madžarske narodne skupnosti in romske skupnosti, ter drugi državljanke in državljani Republike Slovenije opredeljujejo kot odsev in izraz svojih vrednot, identitet, verskih in drugih prepričanj, znanj in tradicij. Dediščina vključuje vidike okolja, ki izhajajo iz medsebojnega vplivanja med ljudmi in prostorom skozi čas.«

Glede na zvrst delimo kulturno dediščino na arheološka najdišča, stavbe, parke in vrtove, stavbe s parki in vrtovi, spominske objekte in kraje, druge objekte in naprave, naselja in njihove dele ter na kulturno krajino.

Glede na prepoznan pomen na podlagi vrednotenja ji podeljujemo status kulturne dediščine, kulturnega spomenika lokalnega ali državnega pomena.

Slovenska *Ustava* in *varstveni zakon* določata obveznosti države, lokalnih skupnosti in vseh ter vsakogar glede varstva dediščine. *Varstveni zakon* izpeljuje načelo javnega interesa varstva dediščine z najpomembnejšimi temami: sodelovanje javnosti v varstvenih zadevah, njen dostop do dediščine ter opredelitev javne službe varstva. *Varstveni zakon* podrobneje določa tudi vlogo lastnika kot osrednjega deležnika ohranjanja dediščine.

Orodja Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije

Zavod za varstvo kulturne dediščine (Zavod) izvaja v okviru javne službe interdisciplinarne strokovne in upravne naloge s področja ohranjanja nepremične, z njo povezane premične in nesnovne dediščine. Med strokovnimi nalogami so: identifikacija, vrednotenje in dokumentiranje dediščine; priprava predlogov za vpis dediščine v register in predlogov za razglasitev spomenikov; priprava konservatorskih načrtov in konservatorsko-restavratorskih projektov; nadzor nad različnimi posegi, kot tudi izvajanje konservatorsko-restavratorskih posegov na najzahtevnejših spomenikih in arheoloških raziskav; svetovanje lastnikom dediščine; izobraževanje; popularizacija.

V okviru upravnih nalog izdaja investitorjem pogoje in soglasja za posege v nepremično dediščino in posreduje Ministrstvu za kulturo gradiva za smernice in mnenja, ki jih le-ta izdaja v postopkih priprave prostorskih planov.

Če izpostavimo bistveno: Zavod vsem zainteresiranim brezplačno svetuje glede vsakršnih vprašanj v zvezi z dediščino in ne financira obnovitvenih in drugih posegov na dediščini. Pred načrtovanjem projektov, ki se kakorkoli tičejo dediščine oziroma spomenikov predlagamo investitorjem, da že pred izdajo omenjenih pogojev predstavijo svoja pričakovanja in želje sodelavcem pristojne enote Zavoda in jih z njimi uskladijo. Prizadevamo si, da se že pred pripravo idejnega projekta ustvari zaželeno sodelovanje med investitorjem in Zavodom, ki naj bi potekalo skozi vse nadaljnje zapletene birokratske in strokovne faze do zaključka obnovitvenih del.

Ob odzivih na sodobne družbeno-ekonomske izzive, v konstruktivnem sodelovanju z drugimi institucijami, organi državne uprave, lastniki in upravljavci dediščine, se Zavod prizadeva preusmeriti iz preprečevalca v sooblikovalca preživetja dediščine, v konsenzu med starim in novim.

Novi (horizontalni, presečni) vidiki kulturne dediščine

Že koncem 20. stoletja zasledimo v dokumentih Sveta Evrope poudarjene horizontalne razsežnosti kulturne dediščine. Ne samo kot *kulturna*, ampak tudi kot *ekonomska*, *prostorska* in *družbena* prvina, je bila dediščina že takrat razumljena široko kot še nikoli doslej:

- *Politična razsežnost* obstaja v dejstvu, da vsi postopki v zvezi z varstvom in ohranjanjem dediščine rabijo predvsem lokalnemu potrjevanju, ljudem (še posebno mladim) in z njihovim sodelovanjem. Vsak posameznik in družbena skupina imata pravico do umestitve v lastno zgodovinsko, družbeno in kulturno okolje: pri tem ima lahko dediščina odločilno vlogo.
- Postaja *družbeno povezovalna* prvina na ravni lokalnih skupnosti in regij; ob zavedanju njene enotnosti zagotavlja ljudem občutek lastne identitete, ob raznovrstnosti pa spodbuja strpnost in spoštovanje 'drugega'.
- Je pomemben spodbujevalec *trajnostnega razvoja* in *turizma s kulturnimi vsebinami*, *varstva okolja*, *naselbinske prenove*, *razvoja podeželja*, do samih (najširših) *kulturnih vidikov prostora* in njegovega razvoja.
- Je tudi pomembna *prostorsko povezovalna* prvina.

Celostno ohranjanje kulturne dediščine

Svet Evrope je uveljavil tudi širok *koncept celostnega ohranjanja dediščine*, ki kot vzajemni proces razvojnega načrtovanja vključuje varstvo kot bistveni cilj kulturne politike, urejanja prostora in urbanizma.

Spodbuja programe za njeno obnovo in vzdrževanje, rabo izročeni znanj ter gradiv, ki so bistveni za prihodnost dediščine.

Zavzema se tudi za primerno rabo, dostopnost javnosti in sodelovanje vseh pristojnih služb ter lastnikov dediščine na vseh ravneh odločanja. Koncept celostnega ohranjanja smiselno deli naloge ohranjanja dediščine med različne državne organe in lokalne skupnosti ter predvideva sodelovanje med njimi. Državljeni, lastniki dediščine in drugi zainteresirani (društva, združenja, nevladne organizacije, dediščinske skupnosti) so postali pomemben in enakopraven soudeleženeec pri sprejemanju odločitev na vseh ravneh.

S konceptom celostnega ohranjanja presega kulturna dediščina področje kulture in se vključuje tudi v dejavnost urejanja prostora in gradnje ter sega na številna druga področja, kot so npr.: regionalni razvoj, razvoj podeželja, varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami, varstvo okolja, varstvo narave, stanovanj, prometa.

Aktualne preusmeritve koncepta varstva v ohranjanje kulturne dediščine

Na podlagi izhodiščne tabele Kate Clark (2001) smo razvili shematični prikaz obsežnih aktualnih preusmeritev in širitev koncepta varstva kulturne dediščine. V njem so izpostavljeni predvsem novi vidiki (desni stolpec), ki so le dodani starim (osrednji stolpec) in jih ne zamenjujejo:

	OD	DO
Definicija dediščine	Kulturnih spomenikov	Krajin, kulturnega okolja
	Stavb	Urbanih, podeželskih območij
	Spomeniških območij	Zgodovinskega kulturnega okolja
Varstveni koncept	Kako varovati dediščino?	Za koga in zakaj varovati?
	Pravil strokovnega varstva	Pravice posameznika do dediščine
Vloga dediščine v družbi	Osredotočenosti na objekte	Osredotočenosti na ljudi
	Narodno združevalne (simbolne)	Spoštovanja kulturne raznolikosti
	Pridobivanja dohodka od obiskovalcev	Širših gospodarskih in družbenih koristi
Odločitve v zvezi z dediščino	Državne ravni	Regionalne / lokalne ravni
	Avtoritativnih	Demokratske soudeležbe
Strokovnjaki	Ekspertov	Pospeševalcev
	Ozko usmerjenih strokovnjakov (arhitekt, arheolog, umetnostni zgodovinar,...)	Profesionalcev, ki imajo široka strokovna znanja (raziskovanje, spodbujanje veščin za obnove), kot npr. etnologi ¹
	Znanj o preteklosti	Upravljaljskih veščin
Pomen	Stavb ovrednotenih na podlagi kriterija starosti	Industrijske dediščine, povojnih stavb
	Estetske	Spominske vrednosti
	Nacionalnega pomena	Lokalnih raznolikosti
	Pomenov za eno kulturo	Pomenov za različne kulture
	Ozkega obsega vrednosti	Širokega obsega vrednosti
Interpretacija	Vodena s strani ekspertov	Vodena s strani skupnosti
Odgovornosti	Državne	Lokalne skupnosti (občine), tržnega, zasebnega sektorja
	Dediščinskega sektorja	Okoljskega sektorja
Upravljaljske prakse	Določevanje varstva	Opredeleževanje ohranjanja
	Sektorskega ohranjanja	Celostnega ohranjanja
	Krajevno zasnovanega	Bolj strateškega
	Raziskav na tehnični podlagi	Najširših humanističnih in družboslovnih raziskav
	Zaščite spomenikov in dediščine v oboroženih spopadih	Vloge dediščine pri preprečevanju konfliktov

Razpredelnici, ki obravnavata podobne vsebine, predvsem novo paradigmo za varovana območja in celostni pristop, zasledimo tudi v navodilih za *Upravljanje svetovne kulturne dediščine* (2013).

¹ Tudi menedžerska, mediacijska in interpretacijska znanja.

Kulturna dediščina v programskem obdobju Evropske unije 2007-2013

Zaradi državnovernega pomena je kultura v Evropski uniji ostala v pristojnosti nacionalnih držav. Edina izjema je kulturno sodelovanje v pomenu t. i. subsidiarnosti, ki dopušča Evropski uniji, da se vanj vključuje s programi. Kultura si je težko in počasi pridobila svoj prostor v evropski politiki s tremi kulturnimi programi, ki so se l. 2000 združili v enotno *Kulturo 2000*. Vsa velika sredstva za kulturo so se posredno zagotavljala preko drugih programov, predvsem strukturnih skladov.

Raziskave s področja kulturne dediščine so bile financirane predvsem s strani *Sedmega okvirnega programa Evropske skupnosti za raziskave, tehnološki razvoj in predstavitevne dejavnosti* in *JPI CH (Joint Programming Initiative in Cultural Heritage and Global Change, Skupne programske spodbude za kulturno dediščino in globalne spremembe)*.

V preteklem obdobju je imelo Ministrstvo za kulturo kot nosilec prednostne usmeritve *Mreženje kulturnih potencialov* v okviru razvojne prioritete *Povezovanje naravnih in kulturnih potencialov*, *Operativni program krepitve regionalnih razvojnih potencialov*, možnost črpanja sredstev iz Evropskega sklada za regionalni razvoj. V prednostni usmeritvi je bilo 67 mio. € (57/10 mio. € EU/SLO) namenjenih obnovi kulturnih spomenikov in javne kulturne infrastrukture, od tega kulturnim spomenikom 42 mio. €. Ministrstvo za kulturo je iz evropskih sredstev financiralo projekte obnove in oživitve kulturnih spomenikov v lasti države in na podlagi javnih razpisov omogočalo pridobitev sredstev za obnovo in oživitev kulturnih spomenikov v lasti občin. Do subvencij niso bili upravičeni lastniki kulturnih spomenikov, ki so fizične osebe.

Infrastrukturni projekti, ki so tudi vključevali objekte in območja kulturne dediščine, so bili financirani iz Kohezijskega sklada, pomembni projekti varstva dediščine za lokalne skupnosti so bili financirani predvsem iz projektov teritorialnega sodelovanja, zlasti čezmejnega.

Fizične osebe so lahko kandidirale predvsem na razpise Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano za *Ukrep 323 – Ohranjanje in izboljševanje dediščine podeželja* v okviru *Programa za razvoj podeželja* iz Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja (EKSRP). Za ta ukrep je bilo izplačanih 7,3 mio €. Občine so lahko kandidirale na *Ukrep 322 – Obnova in razvoj vasi*, ki je tudi vseboval dediščinske vsebine. Manj obnovitvenih posegov nepremične kulturne dediščine se je izvajalo preko ukrepa LEADER.

V okviru *Finančnega mehanizma EGP 2007-2014* oziroma *Norveškega finančnega mehanizma* (nečlanice Evropske unije) so bili odobreni trije projekti v skupni vrednosti 4 mio. €.

Proračunsko financiranje kulturne dediščine 2007-2013

Ministrstvo za kulturo je namenjal proračunska sredstva za (so)financiranje obnov razglašanih kulturnih spomenikov:

- upravičenih na podlagi *Zakona o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne programe Republike Slovenije v kulturi* (t. i. «Kulturni tolar»), ki se je v letu 2013 iztekel, novi je v pripravi,
- v lasti Republike Slovenije in
- državnega pomena v državni in občinski lasti z večinskim deležem sredstev ESRR.

Finančna kriza je z varčevalnimi ukrepi močno vplivala na obseg financiranja delovanja javne službe varstva in na izvajanje obnovitvenih posegov. Ob zniževanju deleža proračunskih sredstev s strani Ministrstva za kulturo se je v zadnjih letih občutno zviševal delež strukturnih sredstev EU za obnovo spomenikov, čeprav je bila v zvezi s črpanjem problematična predvsem njihova drobitev in učinkovitost uporabe.

Ministrstvo za kulturo je razpisovalo dvoletne javne razpise za obnovo spomenikov v lasti lokalnih in verskih skupnosti, kot tudi drugih pravnih ter fizičnih oseb: kljub (pre)nizko razpisani vsoti razpoložljivih finančnih sredstev niso potekali kontinuirano.

Poleg države so tudi posamične občine pripravljale razpise za sofinanciranje obnovitvenih posegov na objektih kulturne dediščine na katere so lahko kandidirale tudi fizične osebe.

Doprinos kulturne dediščine trajnostnem razvoju in *Strategiji Evropa 2020*

V preteklem obdobju je Evropska komisija naročila študijo *Ekonomika kulture v Evropi* (2006), ker je že tedaj ugotovila neupravičeno zanemarjenost kulturnega sektorja v okviru *Lizbonske strategije*: študija je dodelila kulturnemu in ustvarjalnemu sektorju status evropske gonilne razvojne sile.

Hangzhou deklaracija Združenih narodov je l. 2013 umestila kulturo v srce trajnostnih politik. S tem dejanjem je bila kulturi na globalnem nivoju priznana vloga 4. stebra trajnostnega razvoja.

Podcenjene vloge kulturne dediščine ni prepoznala niti *Strategija Evropa 2020, strategija za pametno, trajnostno in vključujočo rast*. Dokument je v celoti spregledal kulturne, umetniške in dediščinske vsebine.

Mednarodna raziskava *Cultural Heritage Counts for Europe* (2015) je predstavila tudi direktni prispevek kulturne dediščine kot take in preko vplivov posledic njenega ohranjanja na vse 4. stebre trajnostnega razvoja: na gospodarstvo, družbo, okolje in kulturo. Opozorila je tudi na pomembne prispevke kulturne dediščine k ciljem *Strategije Evropa 2020*. Dediščina prispeva k:

- pametni rasti s svojo vlogo pri izobraževanju, usposabljanju, znanju in uporabi novih tehnologij;
- trajnostni rasti z regionalno privlačnostjo in konkurenčnostjo (ki jo generira ustrezno obnovljena kulturna dediščina), z zmanjševanjem obsega odpadkov (kar omogočajo obnovitveni postopki), z zelenim gospodarstvom in ponovno uporabo virov.
- vključujoči rasti z vzdrževanjem, obnovo, oživitvijo kulturne dediščine (kar ima večplastne učinke na ustvarjanje delovnih mest), z družbenim povezovanjem (kar se vzpostavlja pri dediščinskih projektih) in kakovostjo življenja (obnova dediščine prispeva k razvoju kakovostnega življenjskega okolja).

Razvojni potencial kulturne dediščine v obdobju 2014-2020

Omenjena podcenjenost kulturne dediščine v evropskih dokumentih je bila prepoznana še posebno v zadnjih letih, saj si drugače tudi ne moremo razložiti nastanka vrste dokumentov, ki so jo obravnavali kot nenadomestljiv razvojni potencial².

Tudi *Sporočilo Evropske komisije Spodbujanje kulturnih in ustvarjalnih sektorjev³ za rast in delovna mesta v EU* (2012) je prepoznalo še ne dovolj priznan prispevek kulturnih in ustvarjalnih sektorjev k družbenem in gospodarskem razvoju. Sporočilo predlaga strategijo za dodatno izrabo potenciala teh sektorjev, kar lahko pomembno prispeva k ustvarjanju rasti in delovnih mest ter pospeši prehod k inovativni družbi, temelječi na znanju.

Spremembe *Direktive 2013/37/EU Evropskega parlamenta in Sveta o ponovni uporabi podatkov javnega sektorja* (t. i. *EU Open Data pravila*) naj bi pomembno pripomogle h gospodarski rasti, spodbuditi inovacij in ustvarjanju novih delovnih mest. Po novem se vključujejo v režim ponovne uporabe podatkov tudi institucije na področju kulturne dediščine, knjižnice in arhivi. *Pravila* spodbujajo države članice k digitaliziranju podatkov ter njihovi spletni objavi v strojno berljivi obliki v okviru t. i. Open Data portalov, ki naj bi se v končni fazi povezali v t. i. Panevropski portal odprtih podatkov, ki bi postal enotna vstopna točka za ponovno uporabo podatkov vseh institucij EU in nacionalnih organov držav članic.

Uredba EU o Evropskem skladu za regionalni razvoj in o posebnih določbah glede cilja "naložbe za rast in delovna mesta" (2013) določa, da je s sredstvi sklada potrebno spodbujati inovacije in razvoj malih ter srednjih podjetij na področjih, povezanih z evropskimi in regionalnimi izzivi, kot so ustvarjalne, kulturne industrije ter inovativne storitve, ki odražajo družbene zahteve. Poleg tega je tudi ohranjanje, varstvo, promocija in razvijanje kulturne dediščine izpostavljeno kot primerni in potrebni ukrep za ohranjanje in varstvo okolja, ki predstavlja prednostno naložbo v okviru predpisanih tematskih ciljev.

² Kulturne in ustvarjalne panoge ustvarjajo v EU 4,5% BDP in zagotavljajo več kot 8,5 mio. € visoko kvalificiranih delovnih mest.

³ Kulturna dediščina je del kulturnega in ustvarjalnega sektorja.

Uredba Evropskega parlamenta in Sveta o podpori za razvoj podeželja iz Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja (EKSRP) (2013) predvideva spodbujanje projektov, ki vključujejo kulturne dejavnosti, obnovo vasi in dejavnosti, katerih cilja sta obnova in izboljšanje kulturne ter naravne dediščine vasi in podeželskih krajin. Vsi našteti so bistveni elementi vsakega prizadevanja za uresničitev možnosti za rast in spodbujanje trajnosti podeželskih območij. Tako tudi 21. člen (Osnovne storitve in obnova vasi na podeželskih območjih) v okviru tega ukrepa predvideva med drugim naslednje podpore:

- naložbe za vzpostavitev, izboljšanje ali razširitev osnovnih (lokalnih) storitev za podeželsko prebivalstvo, vključno z dejavnostmi za prosti čas in kulturnimi dejavnostmi, ter z njimi povezano infrastrukturo;
- študije in naložbe, povezane z vzdrževanjem, obnavljanjem in izboljšanjem kulturne in naravne dediščine vasi ter podeželske krajine, vključno s povezanimi družbeno-gospodarskimi vidiki.

Uredba Komisije (EU) št. 651/2014 z dne 17. junija 2014 o razglasitvi nekaterih vrst pomoči za združljive z notranjim trgov pri uporabi členov 107. in 108. Pogodbe uvaja skupinske izjeme glede obveznosti priglasitve pomoči, ki obsegajo tudi pomoč za kulturo in ohranjanje kulturne dediščine.

Sklep o kulturni dediščini kot strateškem viru za trajnostno Evropo (Evropski svet, 2014) je prepoznal pomen kulturne dediščine kot strateškega vira, ki preči skoraj vsa področja delovanja. Pred Evropsko komisijo in države članice je postavil nalogo, da kulturno dediščino kot celoto upoštevajo v svojih politikah in strategijah.

Na poti k celostnemu pristopu do kulturne dediščine za Evropo (2014) je poziv Evropske komisije, da se preučijo podcenjeni gospodarski in družbeni učinki ohranjanja dediščine. Poudarja, da bi morale naložbe v kulturo in dediščino v okviru Evropskega sklada za regionalni razvoj postati del celostnih in trajnostnih strategij za gospodarski razvoj.

Sklepi Sveta o udeležbi pri upravljanju z dediščino (Evropski svet, 2014) pozivajo države članice k razvijanju več nivojskih okvirov upravljanja s kulturno dediščino s čim več deležniki. Ti okviri naj bi olajšali implementacijo med sektorskih politik, ki bi dediščini omogočili prispevati k ciljem različnih področij, vključno k pametni, trajnostni in vključujoči rasti.

Zaključki Sveta o krepitvi turizma s spodbujanjem evropske kulturne, naravne in pomorske dediščine (Evropski svet, 2014) so pozvali (tudi) k spodbujanju sinergij med kulturnim, pomorskim in obalnim turizmom ter drugimi področji politik, kot so kulturne in kreativne industrije, k mreženju in partnerstvu med zasebnimi in javnimi deležniki ter NVO na različnih ravneh upravljanja. Spodbujajo tudi čezmejno in med regijsko sodelovanje s promocijo takih kulturnih in tematskih turističnih programov, ki varujejo avtentičnost kulturne zapuščine, ob hkratnem oblikovanju kakovostnih, vsem dostopnih trajnostnih turističnih produktov.

Deklaracija iz Namurja - Kulturna dediščina v 21. stoletju za boljše življenje: k skupni strategiji za Evropo je podala cilje za oblikovanje nove dediščinske strategije. *Evropska strategija kulturne dediščine za 21. stoletje* Sveta Evrope (2017) je ponovno definirala mesto in vlogo kulturne dediščine v Evropi ter zagotovila vodila za promocijo dobrega upravljanja in sodelovanja pri identifikaciji in upravljanju z dediščino ter razširila inovativne pristope k izboljšanju okolja in kakovosti življenja.

Ob revizijah *Strategije Evropa 2020* predvidevamo, da bo tudi na podlagi predhodno predstavljenih dokumentov, dediščina vanjo ustrezneje umeščena.

Slovenska kulturna dediščina v programskem obdobju Evropske unije 2014-2020

Znova izpostavljamo pomembno dejstvo, da spremenjena pravila igre aktualne kohezijske politike podpirajo horizontalne, celovite projekte, ki bodo povezali več sektorjev in njihovih naložbenih namenov, virov in partnerstev ter bodo reševali širše probleme. Za isti projekt je mogoče kandidirati na strukturalna sredstva iz več skladov. Vlaganja v 'mehke' vsebine imajo prednost pred vlaganji v infrastrukturo. Naložbe v obnovo kulturnih spomenikov so lahko le t. i. naložbe v infrastrukturo manjšega obsega: Evropska komisija za enkrat določa vrednostno mejo tovrstnih investicij do višine 5 mio. €, le v primeru kulturnih spomenikov na Seznamu UNESCO je vrednost lahko višja, in sicer 10 mio. €.

Ustvarjalna Evropa 2014-2020: je program, ki je zamenjal dosedanje *Kulturo 2000* in predstavlja eno izmed orodij, ki stimulirajo mednarodno sodelovanje na področju kulturne dediščine. Odprt je za kulturne in kreativne organizacije.

Obzorje 2020 kot novi okvirni program za raziskave in inovacije podpira dediščinsko usmerjene raziskave v okviru treh stebrov: *Znanstvena odličnost, Vodstvo industrije in Inovativne in odzivne družbe*. V zadnjem stebru je v izzivu št. 6: *Evropa v spreminjajočem svetu: vključujoča, inovativna in odzivna družba* objavljenih več možnih dediščinskih področij (prenašanje evropske kulturne dediščine, oblikovanje identitete, dediščina vojn, zbirke arhivov, muzejev in knjižnic ter digitalne priložnosti). V izzivu št. 5: *Podnebno ukrepanje, okolje, raba virov in neobdelani materiali* je poseben poudarek namenjen razvoju inovativnih metodologij in tehnologij za obnovitvene ter konservatorsko-restavratorske postopke.

Evropsko teritorialno sodelovanje zagotavlja okvir za izvajanje skupnih ukrepov in izmenjav politik, izkušenj in znanja med nacionalnimi, regionalnimi in lokalnimi akterji iz različnih držav članic, saj izzivi s katerimi se dandanes spopadajo države članice in regije – vedno pogosteje presegajo nacionalne meje in zahtevajo skupno ukrepanje na ustrezni teritorialni ravni z upoštevanjem med sektorskega usklajevanja.

Transnacionalno sodelovanje na večjem geografsko zaokroženem območju vključuje partnerje na nacionalni, regionalni in lokalni ravni z namenom spodbujanja teritorialnega razvoja.

Med regionalno sodelovanje je namenjeno predvsem povečanju uspešnosti kohezijske politike.

Čezmejno sodelovanje rešuje skupne izzive, ki se opredelijo v obmejnih regijah. Kulturni potenciali in kulturna dediščina sta med prioritetai vseh štirih čezmejnih programov.

Že omenjeni *Finančni mehanizem EGP*, *Norveški finančni mehanizem* in *Švicarski prispevek* so bilateralni finančni instrumenti nečlanice Evropske unije, ki so namenjeni tudi financiranju projektov z dediščinskimi vsebinami.

Na razpise predstavljenih projektov 'sodelovanja' ne morejo kandidirati fizične osebe.

Skladi kohezijske politike 2014-2020

Operativni program za izvajanje evropske kohezijske politike je programski dokument za tri sklade: Evropski socialni sklad, Kohezijski sklad in Evropski sklad za regionalni razvoj. Ostala dva sklada od petih, ki med seboj sodelujejo in se dopolnjujejo, sta še Evropski kmetijski sklad za razvoj podeželja in Evropski sklad za pomorstvo in ribištvo.

V sedanjem finančnem obdobju kulturna dediščina nima nobene posebne prednostne usmeritve, oziroma ukrepa. Zasledimo jo le posredno, skrito v posameznih tematskih ciljnih.

Operativni program ima 11 prednostnih osi, kulturno dediščino lahko umestimo v deset od njih:

Prednostna os 1.: Mednarodna konkurenčnost raziskav, inovacij in tehnološkega razvoja v skladu s pametno specializacijo za večjo konkurenčnost in ozelenitev gospodarstva. Vlaganja se osredotočajo tudi na »povezovanje področij znanosti, kulturnih in kreativnih industrij in gospodarstva«. Gre za investiranje v tržno zanimive raziskave in inovacije tudi na področju kulturne dediščine in za spodbujanje povezovanja raziskovalnih institucij (javni zavodi) s podjetji. Iščejo inovativne trajnostne in energetske rešitve (prilagojene varovanim vrednotam) za ohranjanje kulturne dediščine ter arhivskega gradiva. Javne razpise vodita Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo ter Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport.

Prednostna os 2.: Povečanje dostopnosti do informacijsko komunikacijskih tehnologij ter njihove uporabe in kakovosti. V okviru te prednostne naložbe je podprta nadgradnja evidenc in postopkov na področju varstva kulturne dediščine, povezanih predvsem z varstvom dediščine v prostoru (nadgradnja registra kulturne dediščine, e-VOD, e-arheologija). Ministrstvo za kulturo ima za izvedbo projekta zagotovljenih 2 mio. €.

Prednostna os 3.: Dinamično in konkurenčno podjetništvo za zeleno gospodarsko rast. V okviru te prednostne naložbe je bil podprt projekt »Center za kreativnost« pri Muzeju za arhitekturo in oblikovanje, ki bo spodbujal povezovanje podjetij s kulturnimi in kreativnimi industrijami za razvoj novih in inovativnih produktov. Podjetništvo naj bi izhajalo iz specifičnih, na novo prepoznanih področjih uveljavljanja in uporabe tradicionalnih obrti, veščin, tehnologij ter materialov. Blagovne znamke bi nadgradili z vsebinami s področja kulture, varovanih vrednot

kot npr. s kulturno krajino, z znanjem, tehnikami, ljudskim izročilom itd. V okviru te prednostne naložbe so podprti tudi projekti s področja kulturnega in kreativnega turizma. Javni razpis za te projekte vodi Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo.

Prednostna os 4.: Trajnostna raba in proizvodnja energije in pametna omrežja. V okviru te prednostne naložbe je podprta tudi energetska sanacija objektov javne kulturne infrastrukture ter izvedba pilotnega projekta energetske sanacije objekta kulturne dediščine s ciljem povečanja učinkovitosti rabe energije.

Prednostna os 5.: Prilagajanje na podnebne spremembe. Raznovrstni ukrepi, ki zagotavljajo poplavno varnost se nanašajo tudi na mesta in podeželska območja z varstvenim statusom.

Prednostna os 6.: Boljše stanje okolja in biotske raznovrstnosti. Med ukrepi, ki so usmerjeni v izboljšanje stanja okolja in ohranjanja biotske raznovrstnosti, so deležni evropskega financiranja tudi ukrepi na področju varstva kulturne dediščine, in sicer obnova in oživljanje kulturnih spomenikov v območjih Nature 2000. Ti infrastrukturni projekti naj bi prispevali pomembno vlogo k prezentaciji in interpretaciji pomena ohranjanja biotske raznovrstnosti in varstva kulturne dediščine ter s svojimi programi prispevali k razvoju kulturnega turizma. Ministrstvo za kulturo ima za ta namen zagotovljenih 4,48 mio. €. Prav tako sodi obnova in oživljanje kulturne dediščine tudi med ukrepe za izboljšanje urbanega okolja, oživitev mest, sanacijo in dekontaminacijo degradiranih zemljišč. Slednji ukrepi se izvajajo preko mehanizma celostnih teritorialnih naložb (CTN), upravičenih do EU sredstev je 11 mestnih občin, ki so morale za izvajanje teh ukrepov izdelati trajnostne urbane strategije.

Prednostna os 8.: Spodbujanje zaposlovanja in transnacionalna mobilnost delovne sile. V okviru te prednostne naložbe so podprti projekti in programi za trajnostno vključevanje mladih na trg dela ter projekti za pridobivanje dodatnih znanj zanje na področju kulture v okviru Javnega sklada za kulturne dejavnosti. Med ukrepe, ki se nanašajo na usposabljanje in nacionalne poklicne kvalifikacije ter specialna in deficitarna znanja ter poklice, sodi tudi pridobitev znanj za poklice za potrebe izvajanja obnovitvenih posegov ali gradiv zanje. Poleg navedenih so vključena tudi druga tradicionalna znanja, spodbuja se specialne veščine kot npr. interpretacija kulturne dediščine.

Prednostna os 9.: Socialna vključenost in zmanjševanje tveganja revščine. Med ukrepi, ki vključujejo programe usposabljanj, izobraževanj, mentorstva ter svetovanj za vse deležnike v okviru socialnega podjetništva, izpostavljamo tudi možne tovrstne aktivnosti za potrebe še nerazvitega socialnega podjetništva s področja ohranjanja dediščine. Sem sodi tudi podpora projektov za večjo socialno vključenost pripadnikov ranljivih družbenih skupin na področju kulture.

Prednostna os 10.: Znanje, spretnosti in vseživljenjsko učenje za boljšo zaposljivost. Med ukrepi, na katere se lahko navezujejo dediščinske vsebine so: priznavanje neformalnih in priložnostno pridobljenih znanj, spretnosti in veščin; novi modeli poklicnega izobraževanja in usposabljanja;

razvoj e-storitev in e-vsebin ter tehnologij za podporo uvajanja novih pristopov v vzgoji in izobraževanju. Poleg dediščinsko usmerjenih znanj opozarjamo tudi na možne izrabe novih tehnologij za potrebe didaktičnih pristopov z dediščinskimi vsebinami. Ministrstvo za kulturo ima v okviru te osi odobren projekt štipendiranja za specializirane poklice v kulturi.

Prednostna os 11.: *Pravna država, izboljšanje institucionalnih zmogljivosti in učinkovita javna uprava ter podpora razvoju NVO*. Med ukrepi, na katere se lahko navezujejo dediščinske vsebine oz. arhiviranje je projekt Arhiva RS: Razvoj slovenskega javnega elektronskega arhiva e-ARH.si, za izvedbo katerega ima Arhiv RS zagotovljenih 4 mio. €.

Tudi novi *Program razvoja podeželja 2014-2020 (PRP)*, ki predstavlja programsko osnovo za črpanje finančnih sredstev iz *Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja (EKSRP)*, ne uvaja nobenega posebnega ukrepa za področje kulturne dediščine. *PRP* ni povzel predhodno omenjenih določb *Uredbe Evropskega parlamenta in Sveta o podpori za razvoj podeželja iz EKSP*, kot tudi ne navedb *Resolucije o strateških usmeritvah razvoja slovenskega kmetijstva in živilstva do leta 2020 – »Zagotovimo si hrano za jutri«*. Le-ta med operativnimi cilji navaja krepitev skrbi za kolektivne javne dobrine (naravna in kulturna dediščina), povezane s kmetijstvom in pripadajočimi dejavnostmi na podeželju. Med načeli in mehanizmi ukrepanja v resoluciji zasledimo tudi naslednjo formulacijo: »podpore na področju obnove vasi, varovanja naravne in kulturne dediščine, vezane na kmetijstvo in sorodne panoge, bodo še naprej bolj ciljno usmerjene«.

Kljub vsemu smo v času javne razprave uspeli doseči, da je postala kulturna dediščina posredno pomemben element v okviru različnih ukrepov *Programa razvoja podeželja*, kar se kaže bodisi skozi točkovanje, bodisi skozi višje stopnje financiranja vlog z dediščinskimi vsebinami. Največ tovrstnih projektov se pričakuje v okviru ukrepa (M 19) *LEADER*, kamor prijavljajo projekte posamezne lokalne akcijske skupine (LAS), v okviru pod ukrepa (M 6.4) *Naložbe v vzpostavitev in razvoj nekmetijskih dejavnosti* in ukrepa (M04) *Naložbe v fizična sredstva*. Zlasti zadnja dva ukrepa sta namenjena kandidiranju fizičnih oseb.

Tudi *Evropski sklad za pomorstvo in ribištvo* vključuje možnost kandidiranja na projekte, ki se nanašajo na ohranjanje ribiške kulturne dediščine obalnega pasu in podvodne dediščine. Edino v tem skladu je dediščina neposredno predmet financiranja.

Celostni pristop k regionalnem razvoju

Dvanajst regij je za obdobje 2014 - 2020 pripravilo *regionalne razvojne programe*: v njih so identificirani ključni projekti, tudi z dediščinskimi vsebinami - predvsem s področja kmetijstva in turizma, ki bodo prispevali k reševanju identificiranih izzivov in potreb posamezne regije. Spodbujajo tudi povezovanje med resorji, institucijami in regijami za oblikovanje skupnih

projektov ter pobud za doseganje sinergijskih učinkov v več regijah hkrati. Financirajo se v okviru posamezne prednostne osi *Operativnega programa*.

Lokalni razvoj, ki ga vodi skupnost (Community-led Local Development, CLLD) je orodje za spodbujanje celovitega in uravnoveženega razvoja lokalnih območij po načelu »od spodaj navzgor«. Temelji na endogenih razvojnih potencialih in zmogljivostih, usmerjen pa je v krepitev socialnega kapitala in aktivnega vključevanja prebivalstva v skupno načrtovanje in odločanje na podlagi strategije lokalnega razvoja. Cilji *Uredbe o CLLD* so tudi prispevek k ohranjanju narave, varstvu okolja, kulturne dediščine in krajine. Tudi v tematskih področjih ukrepanja CLLD, kot so: ustvarjanje delovnih mest, razvoj osnovnih storitev, varstvo okolja in ohranjanje narave ter večja vključenost mladih, žensk in drugih ranljivih skupin, ni neposredno vključene obravnave kulturne dediščine.

Trajnostni urbani razvoj se izvaja z uporabo mehanizma *celostnih teritorialnih naložb (CTN)*, ki so v največji meri podprte s sredstvi Evropskega sklada za regionalni razvoj. Vlaganja morajo prispevati k: ustvarjanju pogojev za ustvarjanje novih delovnih mest v gospodarstvu; prenovi javnih površin za oddih, rekreacijo in medgeneracijsko povezovanje; zagotavljanju zadostnega števila javnih najemnih stanovanj; spodbujanju multimodalne mobilnosti; prenovi energetske neučinkovitega in nefunkcionalnega stanovanjskega fonda (zmanjševanje energetske revščine); večji dostopnosti do kulturnih vsebin; večji zmogljivosti in usposobljenosti lokalnih skupnosti za izvajanje celovitih projektov za urbani razvoj in urbane preнове. Prav pri slednji aktivnosti vidimo možnosti vključevanja projektov (tudi) z dediščinskimi vsebinami. Z uporabo tega mehanizma se želi doseči povezane učinke vlaganj, ki jih v skladu s *trajnostnimi urbaniimi strategijami (TUS)*, identificirajo in izbirajo mesta sama in tako zagotavljajo prispevek k doseganju ciljev teh dokumentov. Mehanizem CTN lahko izvaja vseh 11 mestnih občin v Sloveniji, v ta namen je dodeljenih le 117 mio. €.

Odnos med CTN in CLLD:

CTN	CLLD
trajnostna urbana strategija ali druga podlaga za izvedbo	strategija lokalnega razvoja
prilagodljiv, voden od zgoraj	voden od lokalne ravni
vodilni javni sektor	sodelovanje javnega, zasebnega, nevladnega sektorja
ciljno naravnano na sklenjeno geografsko celoto v mestni občini	lokalna raven (10.000 do 150.000 prebivalcev)
en sklad/Kohezijski sklad, Evropski sklad za regionalni razvoj	en sklad/Evropski kmetijski sklad za razvoj podeželja, Evropski sklad za pomorstvo in ribištvo, Evropski sklad za regionalni razvoj
neobvezen instrument	neobvezen instrument (razen za razvoj podeželja)
vodi organ upravljanja ali delegirana institucija	vodi organ upravljanja

Strategija pametne specializacije RS se strateško usmerja v trajnostne tehnologije in storitve za zdravo življenje in v razvoj srednje ter visoko tehnoloških rešitev. Njen namen je vzpostaviti dolgoročno javno-zasebno partnerstvo pri vzpostavljanju verig vrednosti in organiziranju celovite podpore raziskovalni in inovacijski dejavnosti. Združuje predstavnike gospodarstva, raziskovalnih organizacij in države, glede na relevantnost pa tudi druge deležnike, npr. NVO. Obravnavo kulturne dediščine zasledimo v dveh prednostnih področjih, v *2.1. Zdravo in delovno bivalno okolje* z naložbami v obnovo in energetske sanacije obstoječega stavbnega fonda, in v *2.2 Naravni in tradicionalni viri za prihodnost*, z različnimi storitvami temelječimi na kulturni dediščini. *Strategija* predvideva tudi odprtost do kulturnega in ustvarjalnega sektorja ter njuno povezavo z drugimi panogami gospodarstva.

Proračunsko (sektorsko, navpično) sofinanciranje kulturne dediščine:

Ministrstvo za kulturo je l. 2017 pripravilo novi dvoletni javni razpis za obnovo spomenikov v lasti lokalnih in verskih skupnosti, kot tudi drugih pravnih in fizičnih oseb. Pričakujemo tudi ponovno sprejetje zakona o t. i. »Kulturnem tolarju/evru«, ki naj bi zagotovil financiranje posegov na najbolj ogroženih kulturnih spomenikih.

Na občinski ravni posamične občine še nadalje pripravljajo razpise za sofinanciranje obnovitvenih posegov na objektih kulturne dediščine, oziroma spomenikov.

Usmeritve Sveta Evrope za celostno vrednotenje učinkov dediščinske politike

Ta vidik sta obdelala Radej in Pirkovič (2017), ki navajata: «Svet Evrope je v pripravi na strategijo varstva kulturne dediščine vzel v poštev tridelni koncept kulturne dediščine (CoE, 2017): družbeni steber (D), razvojni in prostorski steber (R) in steber znanja (Z).

Trije stebri so enako pomembni in nepogrešljivi pri ohranjanju kulturne dediščine, saj vsak pokriva poseben vidik, ki ga žene posebna logika delovanja in si prizadeva za nekatere nepogrešljive dediščinske cilje, ki jih druga dva stebra ne upoštevata. Kljub temu, da je vsak steber samostojen, pa so med sabo v številnih pogledih povezani in s tem med seboj tvorijo območja presekov.

Če ukrepi dediščinske politike dosežejo glavne cilje vseh treh stebrov hkrati pomeni, da so njihovi ukrepi uspešni na uravnotežen način. Če so doseženi le cilji dveh stebrov, cilji na tretjem pa ne, pomeni, da so dediščinske politike 'neuravnotežene'. Če pa bi bil en steber zanemarjen ali bi bil razvoj na tem področju celo negativen, bi morali govoriti o 'neintegralnosti' dediščinske politike. Čim večje preseke med stebri dediščinska politika doseže, bolj je povezana«. Postopek celostne evalvacije je podrobneje opisan v Radej, Pirkovič (2017).

Viri in literatura:

- Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1): <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4144>
- Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije: <http://www.zvkds.si/sl/zvkds/>
- Ministrstvo za kulturo: <http://www.mk.gov.si/si/>
- Svet Evrope (Kulturna dediščina): http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/default_en.asp?expandable=2
- Kate Clark: From regulation to participation: cultural heritage, sustainable development and citizenship. V: *Forward Planning: The Function of Cultural Heritage in a changing Europe*, 2001.
- Evropska unija (kulturna dediščina): http://ec.europa.eu/culture/policy/culture-policies/cultural-heritage_en.htm
- *Kartiranje kulturne dediščine v politikah, programih in aktivnostih Evropske unije*: http://ec.europa.eu/culture/library/reports/2014-heritage-mapping_en.pdf
- *Operativni program za izvajanje evropske kohezijske politike*: <http://www.eu-skladi.si/ostalo/operativni-programi/op-2014-2020-december-konni>
- Zvezda Koželj: Etnolog in celostno ohranjanje kulturne dediščine. V: *Traditiones* 42/1, Ljubljana 2013, str. 201 – 220.
- *Cultural Heritage Counts for Europe, Full Report*. Krakow, 2015. http://www.encatc.org/culturalheritagecountsforeurope/wp-content/uploads/2015/06/CHCfE_FULL-REPORT_v2.pdf
- *Obnova objektov kulturne dediščine v Programu razvoja podeželja Republike Slovenije*. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano in Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Ljubljana, 2015. <http://www.program-podezelja.si/sl/knjiznica/23-obnova-objektov-kulturne-dediscine-v-okviru-programa-razvoja-podezelja-republike-slovenije-2007-2013/file>
- UNESCO, ICCROM, ICOMOS, IUCN: *Managing World Cultural Heritage*. Pariz, 2013. <http://whc.unesco.org/en/managing-cultural-world-heritage/>
- Društvo za razvoj slovenskega podeželja, MKGP: *Praktični vodnik za ljudi, ki bogatijo varovana območja in ohranjajo tradicijo*. Ljubljana, 2016. http://www.drustvo-podezelje.si/images/drustvo/dokumenti/Prirocnik_varovana_obmocja_splet.pdf
- Svet Evrope: *Evropska strategija kulturne dediščine za 21. stoletje*. http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Novice/2017/Strategija_21_SvetEvrope.pdf
- Radej B., J. Pirkovič. 'Pametna' interventna logika – primer dediščinske politike. Slovensko društvo evalvatorjev, Delovni zvezki let. 9, št. 2 (Sept. 2016), 19 str., <http://www.sdeval.si/komisija-za-vrednotenje/publikacije/603-pametna-interventna-logika-primer-dediscinske-politike>

KOLOFON

Naslov:	»Sistemske vidiki vključevanja kulturne dediščine v razvoj«
Podatki o avtorici:	mag. Zvezda Delak Koželj
Podatki o izdaji ali natisu:	1. Izdaja
Kraj in založba: Ljubljana:	Slovensko društvo evaluatorjev / Slovenian Evaluation Society
Leto izida:	2018 (Let. XI, št. 1)
Naslov knjižne zbirke:	Delovni zvezek SDE
Podatke o nosilcu avtorskih pravic:	SDE, Ustvarjalna gmajna 2.5
Podatek o nakladi (število natisnjenih izvodov):	Elektronska publikacija
Mednarodne identifikatorje (ISBN, ISMN, ISSN):	ISBN 978-961-92453-0-9
Maloprodajno ceno publikacije:	Publikacija je brezplačna.

DOSLEJ OBJAVLJENO		Vol I (2008), št.:
Vaje v seštevanju neseštevljivega (B. Radej, 23 str.)		1
Sinteza vplivov nacionalnega energetskega programa na prostorsko kohezijo Slovenije (B. Radej, 43 str.)		2
Meso-Matrical Synthesis of the Incommensurable (B. Radej, 21 str.)		3
Vol II (2009), št.:		
Anti-systemic movement in unity and diversity (B. Radej, 12 str.)		1
Meso-matrical Impact Assessment - peer to peer discussion of the Working paper I/3(2008) (B. Radej, 30 str.)		2
Turistična regionalizacija Slovenije (J. Kos Grabar, 29 str.)		3
Presoje javnih učinkov vladnih politik (B. Radej, 18 str.)		4
Ciljno usmerjen državni proračun: med obeti in možnostmi (B. Radej, 33 str.)		5
Vol III (2010), št.:		
Beyond »New Public Management« doctrine in policy impact evaluation (B.Radej, M.Golobič, M.Istenič,25 str.)		1
Osnove vrednotenja vplivov javnih politik za priložnostne uporabnice/ke (B.Radej, 43 str.)		2
Več-nivojski vidik družbene kompleksnosti in njen pomen za metodologijo družbenega raziskovanja - primer vrednotenja učinkov politik (B. Radej, 57 str.)		3
Vol IV (2011), št.:		
Presečno določanje razvojnih prioritet (B. Radej, Z. Kovač, L. Jurančič Šribar, 45 str.)		1
Primarna in sekundarna perspektiva vrednotenja politik (B. Radej, 30 str.)		2
Agregacijski problem kompleksnih družbenih vrednotenj (B. Radej, 41 str.)		3
Gibanje 99%: Z izključevanjem do skupnosti (B.Radej, 42 str.)		4
Vol V (2012), št.:		
Odličnost na kvadrat: samopresoja v javni upravi (B.Radej, M.Macur, 41 str.)		1
Delna celota: primer prostorske kohezije (B.Radej, M.Golobič, 31 str.)		2
Vol VI (2013), št.:		
Divided we stand: Social integration in the middle (B.Radej, M.Golobič, 26 str.)		1
With Exclusion to the Community (B.Radej, 23 str.)		2
Jabolka in hruške: Sinteza brez skupnega imenovalca (B. Radej, 31 str.)		3
Vol VII (2014), št.:		
Apples and Oranges: Synthesis without a common denominator (B.Radej, 40 str.)		1
Social Complexity: Operational definition (B.Radej, 65 str.)		2
Vol VIII (2015), št.:		
Measuring Smartness of Innovation Policy (B.Radej, K. Ž. Jazbinšek, M. Dolinšek, June 2015, 22 str.)		1
Vol IX (2016), št.:		
Interventna logika prostorskega razvoja v Sloveniji (B.Radej, M.Golobič, 38 str.)		1
‘Pametna’ interventna logika – primer dediščinske politike (B.Radej, J.Pirkovič, 19 str.)		2
Vol X (2017), št.:		
Smart Heritage Policy (B.Radej, J.Pirkovič, P. Paquet, 17 pp.)		1
Vol XI (2018), št.:		
Sistemske vidiki vključevanja kulturne dediščine v razvoj (mag. Zvezda Delak Koželj, 19 str.)		1